

6. Верховна Рада України шостого скликання. Шоста сесія 7 липня – 30 серпня 2010 року. Стенографічний звіт. Том 22. К. : Парламентське видавництво. 2013. – С. 562 – 563.

7. Боброва Н. А. Конституционный строй и конституционализм в России : Монография / А. Н. Боброва. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 264 с.

8. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму / В. М. Шаповал. – К. : Парламентське видавництво, 2015. – 134 с.

** Косинський Віктор Володимирович – провідний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 6 грудня 2017 р.

УДК 342.4

Віталій Купрій *

ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена дослідженню зарубіжного досвіду порядку внесення змін до Основного закону держави. Здійснено комплексний аналіз положень щодо зміни основних законів таких країн, як Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Індія, Іспанія, Італія, Німеччина, Португалія, США, Франція, Швейцарія, Японія та багатьох інших.

Виокремлено спільні риси в конституційно-правовому регулюванні внесення змін до конституцій зарубіжних держав. Розглянуті основні стадії такої процедури, її суб'єкти, спеціальні вимоги до ухвалення відповідних змін та обмеження.

Ключові слова: конституція, законодавчий конституційний процес, конституційне регулювання внесення змін до конституції.

Купрій В. Н. Порядок внесения изменений в конституцию в зарубежных странах.

Статья посвящена исследованию зарубежного опыта порядка внесения изменений в Основной закон государства. Осуществлен комплексный анализ положений относительно изменения основных законов таких стран, как Австралия, Австрия, Бельгия, Бразилия, Индия, Испания, Италия, Германия, Португалия, США, Франция, Швейцария, Япония и многих других.

Выделены общие черты в конституционно-правовом регулировании внесения изменений в конституции зарубежных государств. Рассмотрены основные стадии такой процедуры, ее субъекты, специальные требования к принятию соответствующих изменений и ограничения.

Ключевые слова: конституция, законодательный конституционный процесс, конституционное регулирование внесения изменений в конституцию.

Kuprii V. M. Procedure for implementing changes to the Constitution in the foreign countries.

The article is devoted to the study of foreign experience of the procedure for introducing changes into the basic law of the state. A comprehensive analysis of the provisions regarding the changes in the basic laws of countries such as Australia, Austria, Belgium, Brazil, India, Spain, Italy, Germany, Portugal, USA, France, Switzerland, Japan and many others has been carried out.

General features in the legal regulation of introducing changes in the constitutions of foreign states are singled out. The main stages of such a procedure, its subjects, special requirements for the adoption of such changes and restrictions are considered.

Keywords: constitution, legislative constitutional procedure, constitutional regulation of amendments to the constitution.

Постановка проблеми. Із часів здобуття незалежності Україна перебуває в стані постійної конституційної реформи, що обумовлюється частою зміною політичних сил

та кардинальними подіями в суспільному житті країни. Майже кожна нова політична сила прагне змінити чинну Конституцію, проте в Україні, як і в більшості країн світу, існує особливий порядок внесення таких змін.

У цих умовах доцільним є проведення правового дослідження щодо процедури внесення змін до конституцій зарубіжних країн, яке дозволить виділити особливості, переваги та недоліки цього процесу в різних країнах.

Аналіз останніх досліджень. Процес внесення змін до конституції вже досліджувався вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, свої праці цій проблемі присвятили А. З. Георгіца, О. Л. Копиленко, А. М. Колодій, М. П. Орзіх, Н. М. Пархоменко, В. Ф. Погорілко, А. О. Селіванов, В. О. Серьогін, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик та ін. Водночас слід вказати на необхідність проведення подальших досліджень, особливо комплексного характеру.

Метою статті є виокремлення спільних рис та відмінностей в конституційно-правовому регулюванні внесення змін до конституцій зарубіжних держав. У подальшому використання такої практики може слугувати більш ефективному та доцільному застосуванню відповідної процедури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, за способом внесення змін та доповнень Конституції поділяються на гнучкі, жорсткі, напівжорсткі та особливо жорсткі.

Гнучкі конституції змінюються і доповнюються у тому ж порядку, що і звичайні закони. Жодних особливих процедур для цього не передбачено. Так змінюються частково писані Конституції Великобританії та Нової Зеландії, окремі частини Конституції Індії.

Жорсткі конституції змінюються і доповнюються у більш складному порядку порівняно із прийняттям звичайного закону. При цьому, існує кілька варіантів жорсткості, які застосовуються в різних країнах.

1. Вимога до зміни конституції, яка полягає в тому, що Конституція повинна змінюватися кваліфікованою кількістю голосів членів парламенту, на відміну від звичайних законів. Кваліфікована більшість може становити 2/3 голосів членів парламенту, іноді 3/4, 4/5 і т. д. Практично немає жодної Конституції, де була б відсутня вимога кваліфікованої більшості.

2. Правило подвійного вотуму (у перекладі – подвійне голосування) означає, що зміна до Конституції може бути прийнята лише після двох голосувань. Подвійний вотум має два різновиди: простий і ускладнений.

Простий подвійний вотум – вимога того, щоб зміна голосувалася двічі з певним проміжком часу. Такий вотум, зокрема, закріплено у статті 138 Конституції Італійської Республіки, яка вимагає, щоб між двома голосуваннями пройшло не менше трьох місяців [1].

Ускладнений подвійний вотум – процедура складніша. Перший раз зміна голосується і має бути прийнята кваліфікованою більшістю, а другий раз вона ставиться на голосування вже в іншому складі парламенту – після нових виборів. Це дає додаткову гарантію того, що якщо обрані в одній політичній ситуації депутати, які складають більшість, тимчасово помиляються, то вони не зможуть різко змінити підвалини суспільства: після нових виборів погляди громадян і, природно, депутатів зміняться, і вони не проголосують за зміни повторно.

У Швейцарській Конфедерації при перегляді Конституції її ратифікація завжди здійснюється на референдумі, причому необхідна більшість голосів виборців у країні і в більшості кантонів (стаття 123 Конституції) [2].

В Австралійському Союзі після схвалення проекту змін до Конституції Парламентом потрібно затвердження проекту на референдумі більшістю виборців у країні і в більшості штатів (стаття 128 Конституції 1900 року) [3].

У деяких країнах зміни мають бути спочатку схвалені парламентом, а потім – референдумом. У багатьох державах це залежить від того, хто ініціює внесення змін: якщо парламент, то потрібно ще додаткове схвалення на референдумі, якщо глава держави або громадяни, то досить схвалення депутатів. Так, в Італійській Республіці закони, що змінюють або доповнюють Конституції, приймаються в кожній із палат після двох голосувань,

проведених з проміжком не менше трьох місяців, і схвалюються абсолютною більшістю кожної з палат при другому голосуванні. Вони виносяться на референдум на вимогу не менше 1/5 членів однієї з палат або 500 тис. виборців або не менш ніж п'ятьма обласними радами [1].

Напівжорсткі Конституції передбачають ускладнений порядок прийняття змін до Конституції за умови зміни «посилених» статей. До них належать, наприклад, Конституція Королівства Іспанія 1978 року, Конституція Республіки Казахстан 1995 року.

Іноді виділяють і особливо жорсткі конституції, до яких відносять, зокрема, конституції США та Японії. Так, поправки до Конституції Сполучених Штатів Америки можуть вноситися, спираючись на кваліфіковану більшість в обох палатах (Палата представників і Сенат), а набудуть чинності вони тільки тоді, коли будуть схвалені Конгресами трьох четвертих штатів (стаття V Конституції США) [4]. Протягом двох століть з моменту прийняття Конституції США, якщо не зважати на Білль про права 1791 року, було прийнято всього 16 поправок, тобто в середньому, по одній у 13 років, з них поправка XXI скасовувала поправку XVIII («сухий закон»). У Японії ж, для зміни конституції потрібні, згідно статті 96, більшість у дві третини голосів в обох палатах парламенту, а потому схвалення поправок на спеціальному референдумі, або розгляд поправок парламентом після його нових виборів [5]. Тут стабільність конституції також забезпечена – за минулі п'ятдесят років до її тексту не було внесено жодної зміни.

Конституції можуть бути змінені повністю або частково. Повний перегляд конституції здійснюється двома шляхами – прийняття нової конституції відповідно до правил, передбачених колишньою конституцією (прийняття Конституції Швейцарської Конфедерації 1999 р.) або прийняття нової редакції конституції при збереженні її колишньої дати (Конституція Королівства Нідерланди 1815 року в редакції 1983 року). Жорсткіші вимоги встановлюються для повного перегляду Конституції (Королівство Іспанія, Республіка Куба). При частковому перегляді відбувається заміна, виключення або доповнення тексту конституції, що не стосується положень, які утворюють її концептуальну основу.

У Литовській Республіці [6], Республіці Узбекистан [7] в основних законах передбачено, що неприйнята конституційна зміна може бути повторно внесена на розгляд парламенту не раніше, ніж через рік після невдалої спроби. У Республіці Білорусь парламент не має права змінювати Конституцію в останні шість місяців строку своїх повноважень [8].

Найбільш розповсюдженим способом внесення змін до Конституції є заміна попередніх положень знову затвердженими, або виключення попередніх положень, або додавання нових (Італійська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина.) У цьому випадку зміни, що скасовують ті чи інші статті Конституції, а також які є доповненнями до основного тексту, не повинні змінювати нумерації попередніх статей, глав, розділів. Додаткові розділи, глави, статті включаються до основних під позначкою «прим». Поряд із номерами скасованих розділів, глав, статей даються вказівки про їх скасування.

Однак відомий і інший спосіб включення змін, а саме внесення нових положень до чинного тексту без формального виключення тих норм, які перестали діяти. Конституційні доповнення або зміни включаються окремими змінами до тексту основного закону. США першими застосували такий спосіб. Конституції Боліварської Республіки Венесуели 1961 і 1983 років навіть врегулювали цей порядок у пункті 6 статті 245: «поправкам будуть привласнюватися послідовні номери, і вони будуть публікуватися слідом за текстом Конституції без зміни її тексту з посиланням після кожної зміненої статті на номер і дату поправки, що її змінює».

Звичайний порядок скасування на практиці означає, що з прийняттям нової Конституції стара автоматично скасовується. Конституція може скасовуватися у передбаченому нею ж порядку в результаті корінних змін у житті країни. Іноді в нових основних законах міститься згадка про юридичне скасування попереднього акта. Так, Конституція Королівства Бельгія у статті 137 встановлює: «Основний закон від 25 серпня 1815 року скасовується» [9].

Надзвичайний порядок скасування Конституції пов'язаний, як правило, з якимись екстраординарними подіями в країні: державним переворотом, революцією і т. п. Іноді після

революції чи перевороту дія Конституції призупиняється, іноді скасовуються її деякі глави або статті, а часом і весь текст, і новий режим оголошує про необхідність прийняття нової Конституції.

Альтернативні процедури зміни Конституцій прийняті в деяких країнах. Наприклад, у Французькій Республіці перегляд конституції здійснюється за рішенням, прийнятим обома палатами парламенту в ідентичній редакції. Після цього питання виноситься на референдум. Однак проект перегляду Конституції не передається на референдум, якщо президент вирішує направити його на розгляд самого парламенту, який скликається як спеціальний конгрес. В останньому випадку проект перегляду вважається схваленим тільки тоді, коли він одержить підтримку більшості у $\frac{3}{5}$ тих депутатів, хто брав участь у голосуванні [10].

Особливістю деяких конституцій є те, що вони встановлюють неоднакові процедури зміни щодо різних частин та окремих положень. Прикладом може бути Конституція Канади, відповідно до якої положення, що стосуються статусу глави держави, можуть бути змінені рішенням федерального парламенту і законодавчими органами всіх членів федерації – провінцій; положення про виборче право і виборчу систему та деякі інші змінюються за рішенням федерального парламенту і законодавчих органів $\frac{2}{3}$ провінцій, в яких мешкає не менше половини населення країни; і нарешті, положення, що стосуються окремих провінцій (зміна їхніх територій або статусу прийнятої мови), є предметом розгляду парламенту Канади і законодавчих органів відповідних провінцій. Усі ці рішення приймаються на основі звичайної законодавчої процедури [11].

У Латвійській Республіці Конституція змінюється за рішенням парламенту, прийнятим кваліфікованою більшістю голосів. Однак найважливіші її статті, що визначають засади державного ладу, можуть бути змінені тільки за результатами референдуму [12]. У Литовській Республіці [6], Республіці Білорусь [8] зміни Конституції відбуваються шляхом повторного прийняття поправок. Разом з тим положення основного закону про засади конституційного ладу і про порядок зміни самої Конституції можуть бути ревізовані тільки на референдумі. У Республіці Молдова зміни до Конституції приймає парламент кваліфікованою більшістю голосів. Проте статті, де йдеться про суверенітет, незалежність і унітарний характер держави, а також про нейтралітет як принцип зовнішньої політики, є предметом перегляду виключно за результатами референдуму [13].

Процедури зміни Конституцій надзвичайно різноманітні. Суб'єкти права ініціативи конституційного перегляду зазвичай ті ж, що і в звичайному законодавчому процесі. Іноді до них встановлюються додаткові вимоги (наприклад, у Французькій Республіці ініціатива конституційного перегляду належить не тільки парламентаріям, а й главі держави, чинному за пропозицією глави уряду).

В усіх випадках процедури прийняття конституційних поправок у парламентах суттєво відрізняються від звичайних законодавчих процедур. Існують три основні стадії зміни Конституцій: ініціатива зміни Конституції; схвалення запропонованого проекту змін до Конституції кваліфікованою більшістю парламенту; остаточне ухвалення прийнятого проекту змін до Конституції (зазвичай головою державою або шляхом референдуму).

Суб'єктами права внесення питання про зміну і доповнення Конституції або її скасування є ті суб'єкти, хто володіє таким правом при звичайному законотворчому процесі. Але у ряді випадків для них встановлюються особливі критерії. Так, у Французькій Республіці [10] і Королівстві Бельгія [9] ініціювати перегляд Конституції можуть не лише члени парламенту, але і глава держави за пропозицією глави уряду. В інших країнах для цього потрібна пропозиція певної кількості депутатів (наприклад, у Грецькій Республіці [14] – 150 депутатів, у Турецькій Республіці [15], Ісламській Республіці Мавританія – одна третина, а в Республіці Філіппіни [16] – три четвертих депутатів) або глави держави, уряду, суб'єктів федерації (наприклад, у Федеративній Республіці Бразилія – більше половини штатів, в США – дві третини штатів). У парламентських республіках глави держав найчастіше правом ініціативи перегляду Конституції не володіють. У ряді випадків питання про зміну Конституції може бути поставлене самими виборцями, для чого в Австрійській Республіці [17] і Швейцарській Конфедерації [2] потрібно зібрати підписи 100 тис. виборців,

у Республіці Молдова [13] – 200 тис., у Литовській Республіці [6] 300 тис., в Італійській Республіці [1] – 500 тис., а в Республіці Філіппіни [16] – не менш однією п'ятою зареєстрованих виборців. У Швейцарській Конфедерації майже за століття (1891 – 1989 рр.) таким чином було внесено 179 конституційних законопроектів.

Конституційний закон, прийнятий парламентом, у більшості країн промульгується главою держави, а інколи (Республіка Болгарія) – головами палат парламенту. Конституційний закон, прийнятий на референдумі або схвалений суб'єктами федерації, не потребує такої промульгації (США, Французька Республіка, Республіка Мадагаскар). Хоча у більшості випадків при ухваленні конституційного закону глава держави позбавлений права відкладального вето при їх промульгації, в деяких країнах він їм володіє (Індія, Ісламська Республіка Пакистан, Королівство Нідерланди).

Крім, так би мовити, «звичайної» жорсткості в деяких країнах встановлюються так звані незмінні норми. У Конституціях міститься заборона вносити зміни, що зачіпають закріплені в них конституційні принципи. Першою такою конституцією була французька Конституція 1791 року, яка забороняла будь-який перегляд протягом перших двох легіслатур, тобто протягом чотирьох років. Враховуючи, що для вступу в силу змін необхідно було прийняти їх протягом трьох послідовних легіслатур (стаття 4 розділу VII), то тільки в 1801 році можна було б змінити цю Конституцію. Відомо, втім, що наступна Конституція була прийнята в 1793 році.

Існують конституції, що проголошують власну незмінність у цілому. Це, зокрема, Конституція Мексиканських Сполучених Штатів, яка номінально не втрачає силу навіть тоді, коли її дія «порушена повстанням». Усе поновлюється з того моменту, коли «народ поверне свободу» (стаття 136) [18].

У більшості Конституцій немає обмежень щодо їх перегляду, проте в деяких містяться обмеження по суті перегляду (Основний закон Федеративної Республіки Німеччина [19] 1949 року) або обмеження за часом здійснення перегляду (Конституція Португальської Республіки [20] 1976 року).

Дуже часто Конституції містять спеціальні положення, що виключають будь-яку можливість зміни їх окремих статей або розділів. Так, у Конституціях Італійської Республіки [1], Французької Республіки [10] прямо вказується, що встановлена республіканська форма правління не може бути предметом того, що передивляється. А в Конституції Грецької Республіки [14] забороняється перегляд не лише форми правління, але й інших основ держави. В Основному законі Федеративної Республіки Німеччина [19] також не допускається зміна цілого ряду статей, пов'язаних із конституційними основами, правами людини і федеральним устроєм країни. В Ісламській Республіці Мавританія забороняється зміна республіканської форми правління і багатопартійності. У Королівстві Іспанія [21], Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі-Ланка – це норми про права і свободи людини; у Індії [22] – про федеративний устрій. У ряді випадків у конституціях встановлюється строк, протягом якого вони не підлягають перегляду (Португальська Республіка [20], Федеративна Республіка Бразилія [23], Грецька Республіка [14], наприклад, не раніше 5 років).

Не допускається зміна конституцій у період надзвичайного, військового й іншого особливого стану (наприклад, Королівство Іспанія [21], Королівство Бельгія [9], Федеративна Республіка Бразилія [23], Республіка Білорусь [8], Республіка Молдова [13]) або при посяганні на територіальну цілісність країни (Французька Республіка [10], Гвінейська Республіка, Республіка Мал).

Висновки. Можна виділити такі основні стадії процедури внесення змін, які спостерігаються на практиці: 1) ініціатива та розроблення акта про внесення змін до Конституції; 2) розгляд та прийняття закону про внесення змін до Конституції; 3) схвалення прийнятого закону; 4) набрання чинності законом про внесення змін та введення його в дію.

Ініціатива внесення конституційних змін у державах із демократичним режимом може належати громадянам та законодавчій владі. У державах із авторитарним режимом, як правило, ця процедура належить главі держави або виконавчій владі.

Пропозиція щодо внесення змін до тексту Конституції вноситься главою держави, урядом, групою депутатів, суб'єктами федерації. При цьому розробка законопроекту може

здійснюватися як главою держави та парламентом, так і спеціально створеним для цього органом (конституційні комісії, спеціальний консультативний орган, установчі збори).

Право прийняття законів про внесення змін до Конституції (конституційних законів), як правило, належить парламенту, який здійснює це самостійно чи за участі громадян (конституційний референдум).

Зазвичай зміни до Конституції повинні бути прийняті кваліфікаційною більшістю голосів парламенту (2/3, 3/4, 3/5). У деяких країнах вимагається, щоб законопроект про внесення змін до Конституції було прийнято двічі, з певним інтервалом у часі. У більшості країнах парламент остаточно приймає закон про внесення змін до Конституції. У світовій практиці має місце також порядок затвердження змін до Конституції парламентами двох скликань. За таких умов передбачається кілька голосувань кожним складом парламенту щодо прийняття відповідного акта. У деяких країнах рішення парламенту повинно бути затверджено референдумом або ж у федераціях – суб'єктами федерації.

Майже завжди в нові конституції закладаються норми, які забороняють переглядати деякі положення Конституції (форму правління, право на демократичну опозицію, принципи багатопартійності тощо).

У багатьох країнах з метою забезпечення стабільності Конституції закріплено норми, що не дозволяють переглядати Конституцію в період надзвичайного стану, іноді – протягом визначеного терміну після її прийняття. Як правило, до конституційних змін президент (глава держави) не може застосовувати право вето.

У переважній більшості конституцій встановлено неоднаковий порядок внесення змін до їх різних розділів. У деяких країнах конституції передбачають декілька порядків внесення відповідних змін, що співвідносяться між собою як альтернативні. Порядок внесення змін до Конституції у більшості країн закріплений в окремому розділі Основного Закону.

Список використаних джерел:

1. The Constitution of the Italian Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jus.unitn.it/dsg/pubblicazioni/costituzione/costituzione%20genn2008eng.pdf>
2. Federal Constitution of the Swiss Confederation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/201702120000/101.pdf>
3. The Australian Constitution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Powers_practice_n_procedures/Constitution.aspx
4. Constitution of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm
5. The Constitution of Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
6. The Constitution of the Republic of Lithuania [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>
7. Конституция Республики Узбекистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ksu.uz/ru/page/index/id/7>
8. Конституция Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.house.gov.by/ru/konstitutsija-respubliki-belarus-ru/>
9. THE BELGIAN CONSTITUTION [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dekamer.be/kvucr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf
10. Constitution of 4 October 1958 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>
11. Constitution Acts, 1867 to 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>
12. The Constitution of the Republic of Latvia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution>
13. Constitution of the Republic of Moldova [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presedinte.md/eng/constitution>
14. THE CONSTITUTION OF GREECE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hri.org/docs/syntagma/>

15. Constitution of the Republic of Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf

16. 1987 CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF THE PHILIPPINES [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chanrobles.com/philsupremelaw2.html#.Wh0LaoVOLcs>

17. Federal Constitutional Law – Austrian Laws [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Erv&Dokumentnummer=ERV_1930_1

18. Конституція Мексики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=51>

19. Basic Law for the Federal Republic of Germany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

20. CONSTITUTION OF THE PORTUGUESE REPUBLIC SEVENTH REVISION [2005] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20141022091934/http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf

21. SPANISH CONSTITUTION [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf

22. THE CONSTITUTION OF INDIA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawmin.nic.in/olwing/coi/coi-english/coi-indexenglish.htm>

23. CONSTITUTION OF THE FEDERATIVE REPUBLIC OF BRAZIL 3rd Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://english.tse.jus.br/arquivos/federal-constitution>

** Купрій Віталій Миколайович – народний депутат України, аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 3 грудня 2017 р.